

СОЦІОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО**

СОЦІОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Мелітополь

2021р.

УДК 316(07)

С 69

Затверджено вченою радою
Таврійського державного агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного (протокол від 30.03.2021 року № 7).

Рецензенти:

- Глєбова Н.І.,** доктор соціологічних наук, професор,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Б.Хмельницького
- Ворніков В.І.,** доктор філософських наук, доцент, Одеська
національна академія зв'язку імені А.С.Попова
- Ідрісов Б.А.,** кандидат соціологічних наук, доцент, Мелітопольський
державний педагогічний університет імені
Б.Хмельницького

Укладачі:

- Тараненко Г.Г.,** кандидат педагогічних наук, доцент
- Поправко О.В.,** кандидат філософських наук, доцент
- Ісакова О.І.,** кандидат філософських наук, доцент

С 69   **СОЦІОЛОГІЯ:** навчальний посібник / Укладачі Г.Г.Тараненко,
О.В.Поправко, О.І.Ісакова. Мелітополь: ФО-П Однорог Т.В., 2021.
322 с.

ISBN 978-617-7823-47-5

Навчальний посібник відповідає програмі навчальної дисципліни «Соціологія», що вивчається здобувачами вищої освіти агротехнологічного закладу і містить матеріали для узагальнення знань, творчих пошуків та рецепцій розв'язання актуальних суспільних проблем. Репрезентований матеріал висвітлює сучасні підходи до розуміння суспільних процесів та уможливорює розгляд актуальних питань сучасного суспільства й формування гармонійної суспільно-відповідальної особистості. Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти, викладачів-слухачів курсів підвищення кваліфікації й усіх, хто цікавиться суспільними процесами.

© ТДАТУ, Тараненко Г.Г.,
Поправко О.В., Ісакова О.І. 2021р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ – НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО.....	10
1. Виникнення та становлення соціології як самостійної науки	10
2. Предмет, об'єкт, функції та структура соціології	12
3. Соціологічні закони та категорії. Метод соціології	14
4. Взаємозв'язок соціології з іншими науками.....	17
ТЕМА 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ, США, УКРАЇНИ.....	18
1. Загальна характеристика класичної соціології. Протосоціологія	18
2. Розвиток соціології як науки в країнах Західної Європи та США	22
3. Формування соціологічної думки в Україні	30
ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ ТА РІЗНОВИДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	35
1. Сутність та вимоги до соціологічного дослідження	35
2. Типологія соціологічних досліджень.....	39
3. Програма та робочий план соціологічного дослідження.....	42
ТЕМА 4. МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	48
1. Метод опитування	48
2. Поняття анкетування.....	52
3. Поняття інтерв'ювання	54
4. Інші різновиди соціологічних досліджень.....	57
5. Вибіркове соціологічне дослідження.....	65
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА.....	67
1. Ознаки суспільства. Основні умови розвитку і функціонування суспільства.....	67
2. Історичні типи суспільства: традиційне, індустріальне, постіндустріальне.....	69

3. Сутність та критерії суспільного прогресу. Прогрес і регрес.	72
4. Поняття соціальної структури, її роль та місце в житті суспільства	74
5. Соціальні інтереси, соціальні переміщення та соціальна мобільність.	79
ТЕМА 6. КУЛЬТУРА Й СУСПІЛЬСТВО	79
1. Культура як соціальне явище.	83
2. Базисні елементи культури.	83
3. Форми й види культури.	84
4. Соціокультурний процес.....	87
ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ СТАТУСИ І СОЦІАЛЬНІ РОЛІ. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ	88
1. Поняття статусу. Особистий та власне соціальний статуси.	89
2. Соціальні ролі та їх різновиди.....	91
3. Теорія соціальної стратифікації. Соціальна стратифікація українського суспільства.	94
ТЕМА 8. СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ	98
1. Поняття особистості у соціології	98
2. Особистість як об'єкт і суб'єкт суспільних відносин	100
3. Основні соціологічні теорії особистості.....	101
4. Соціологічна структура особистості.....	104
ТЕМА 9. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ	108
1. Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство.....	108
2. Моделі соціалізації.....	111
3. Основні етапи і стадії процесу соціалізації	114
ТЕМА 10. СОЦІОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	118
1. Соціологія девіантної поведінки як наука: об'єкт, предмет, сутність і зміст	118
2. Характеристика основних теорій і концепцій девіації	119
3. Соціальна діагностика девіантної поведінки	122
4. Шляхи подолання девіантної поведінки.....	125

РОЗДІЛ 2. СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ	128
ТЕМА 11. СОЦІОЛОГІЯ МОЛОДІ.....	128
1. Сутність, предмет, суб'єкт, функції соціології молоді	128
2. Молодіжні проблеми та розвиток соціології молоді в Україні	130
3. Основні проблеми сучасної української сільської молоді.....	137
ТЕМА 12. СОЦІОЛОГІЯ ШЛЮБУ І СІМ'Ї.....	140
1. Поняття шлюбу та сім'ї	140
2. Соціальні функції сім'ї	145
3. Тенденції, проблеми та перспективи розвитку сучасної сім'ї.....	146
ТЕМА 13. ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ	151
1. Етносоціологія та предмет її дослідження.....	151
2. Методологічні підходи до вивчення етнічних спільнот	153
3. Національно-етнічні процеси та відносини.....	157
4. Соціально-етнічні процеси в Україні: стан і проблеми	161
ТЕМА 14. СОЦІОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ	163
1. Поняття конфлікту та його соціальні передумови	163
2. Типи, види та функції конфлікту	167
3. Механізм соціального конфлікту та його стадії.....	172
4. Причини й наслідки соціальних конфліктів та методи управління ними	174
ТЕМА 15. ГЕНДЕРНА СОЦІОЛОГІЯ	178
1. Сутність, основні категорії гендерної соціології.....	178
2. Гендерні ролі та стереотипи.....	181
3. Гендерні конфлікти і їх подолання	183
4. Основні напрямки гендерних досліджень	188
ТЕМА 16. СОЦІОЛОГІЯ ПРАЦІ	191
1. Соціологія праці: об'єкт, предмет і функції	191
2. Трудова мотивація	193
3. Трудова адаптація.....	195
4. Етапи, швидкість і показники адаптації.....	198

5. Передумови та чинники трудової адаптації	200
6. Управління трудовою адаптацією.....	205
7. Трудова мобільність. Управління трудовою мобільністю.....	206
ТЕМА 17. ТЕХНОЛОГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО	
УПРАВЛІННЯ.....	210
3. Соціологія управління як наука: предмет, об'єкт, сутність та зміст	210
2. Механізми соціального управління	212
3. Поняття управлінського рішення, його види, типи.....	215
4. Етапи прийняття індивідуального управлінського рішення.....	216
5. Функції контролю за виконанням управлінського рішення, його різновиди.	221
ТЕМА 18. СОЦІОЛОГІЯ МІСТА І СЕЛА.....	
1. Соціологія міста: історія розвитку, предмет, основні категорії	223
2. Урбанізація	228
3. Типологія і спосіб життя сільських поселень.....	232
4. Українське село в координатах соціологічного погляду	237
ТЕМА 19. СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ	
1. Теорії політики.	242
2. Роль культурної підсистеми у формуванні стабільних суспільств .	247
3. Проблема дисгармонії людського існування та її вирішення.....	251
4. Індустріальне суспільство й держава.....	254
5. Політичні виміри глобалізації	256
ТЕМА 20. ЕЛЕКТОРАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ.....	
1. Поняття електоральної соціології	257
2. Основні проблеми та тенденції мотивації електоральної поведінки	261
3. Рейтингові дослідження електоральної поведінки	264
ТЕМА 21. СОЦІОЛОГІЯ ОСВІТИ.....	
1. Соціологія освіти як наука: об'єкт, предмет і сутність її складових	267
2. Освіта як інститут соціалізації та самореалізації людини	277

ТЕМА 22. СОЦІОЛОГІ РЕЛІГІЇ.....	287
1. Соціологія релігії як наука: об'єкт, предмет і методи дослідження	287
2. Виникнення і розвиток соціології релігії.....	292
3. Релігія як соціальний феномен: структура, функції, класифікація .	301
СЛОВНИК	309
ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	319

ВСТУП

Не багато знайдеться академічних дисциплін, які б так безпосередньо стосувалися людини, як соціологія, що вивчає соціальні організації і взаємодії, допомагає зрозуміти події, що відбуваються навколо, і ті соціальні сили, які впливають на людину, акцентує увагу на тих аспектах соціального оточення, які часто ігноруються, або сприймаються як належне.

У пропонованому навчальному посібнику послідовно викладаються принципи, закони і закономірності виникнення і функціонування суспільства, організовані в систему наукою, яку її засновник О. Конт назвав соціологією. Соціологія покликана давати не найзагальніші, відірвані від реального життя знання і категорії, а, перш за все, загальну картину розвитку суспільства, методологічні тонкощі побудови наукового знання і показати ключові соціологічні поняття, логічно пов'язані в єдину систему. Тільки таким чином здобувач вищої освіти здатен позбутися хаосу точок зору і розмаїття емпіричних фактів, що уможливорює краще розуміння суспільства, в якому він живе.

Ані теорія М. Вебера, ані побудови Т. Парсонса самі по собі нічого не варті. Знати їх тільки для розширення свого світогляду – завдання безглузде. Ці теорії необхідні для вирішення одного-єдиного завдання – навчити молодь тому, як жити в суспільстві, як розбиратися в сплетіннях соціальної реальності і глибше осмислити те, що відбувається навколо. Сенс вивчення соціології полягає в тому, що, розуміючи суспільство, в якому ми живемо, можна глибше заглянути в самих себе. Американський соціолог Р. Мілс назвав цей прийом соціологічною уявою, тобто здатністю бачити наше життя, турботи, проблеми і надії вплетеними в більш широкій соціальний контекст.

Соціологія може пояснити, чому речі відбуваються саме так, а не інакше. Разом із тим, соціологія як наука не повинна обмежувати свою місію лише розвитком абстрактного знання. Вона повинна вивчати суспільство

для того, щоб знайти способи поліпшення життя людей і розширення людської свободи.

Обсяг навчального посібника охоплює базові поняття курсу соціології, а його структура зберігає цілісність навчального курсу, що дозволяє, за задумом укладачів, оптимально використовувати її, зокрема, при підготовці до іспиту – для систематизації і швидкого засвоєння матеріалу.

Навчальний посібник підготовлено відповідно до вимог сучасних освітніх стандартів вищої освіти, відповідно до яких засвоєння якомога більшої кількості фактів і визначень – аж ніяк не є головною метою освіти. Для сучасного здобувача вищої освіти значно важливішим є навчитися критичному осмисленню соціологічної інформації, вмінню бачити за розрізненими, одиничними фактами стійкі зв'язки і закономірності, що становлять першооснову соціального життя. Сучасна освічена людина повинна бути гнучкою і сприйнятливою, творчою і адаптивною. Вона повинна вміти інтегрувати наукове соціологічне знання і застосовувати його для постійного поліпшення нашого, поки ще дуже недосконалого, суспільства. Стимулювання у здобувачів наукової допитливості та інтересу до соціальних проблем, розвиток у них соціологічного мислення, формування критичного підходу до аналізу і розуміння навколишнього нас соціального світу є головною метою цього видання.